

Micheels, P., *Geen vogel kan van louter fluiten leven. Vereniging van Letterkundigen 1905-2005* (Amsterdam, Antwerpen: Contact, 2006, 256 blz., €24,90, ISBN 90 254 2543 7).

Uit de verantwoording van dit fraai vormgegeven boek blijkt dat de auteur door de Vereniging van Letterkundigen (VvL) benaderd is voor het schrijven ervan. ‘Het was de bedoeling er in een betrekkelijk korte tijd een niet al te omvangrijke maar wel informatieve geschiedenis van de VvL van te maken’ (249), vooral gebaseerd op het Verenigingsarchief. In deze opzet is Pauline Micheels goed geslaagd, waarbij zij regelmatig aanvullende bronnen als kranten, overheidsstukken of egodocumenten heeft gebruikt.

In veertien hoofdstukken maakt de lezer kennis met het ontstaan en groeiproces van een vereniging die opgericht is om de belangen van schrijvers te behartigen. De hoofdstukken worden afgewisseld met korte uitwerkingen van interviews met personen die een actieve rol in de VvL hebben gespeeld. Het boek bevat naast veel foto’s een overzicht van de voorzitters, een bibliografie en een register van de in het boek voorkomende auteurs.

Door het boek heen is de tijdgeest voelbaar. In de eerste hoofdstukken hanteert de auteur soms een beetje de statige taal van de heren en dames literatoren uit de begintijd. Hoe verder we vorderen, hoe levendiger de stijl wordt. De auteur houdt distantie, heeft oog voor detail en voor de menselijke factor, zonder de grote lijnen en zakelijke feiten uit het oog te verliezen. Soms biedt ze vermakelijke anekdotes of geeft ze interessante doorkijkjes naar wat het betekend moet hebben om bestuurder te zijn van ‘een vereniging die praktisch voor honderd procent uit individualisten met een sterk gevoel voor eigenwaarde’ bestaat. (117)

Het begon allemaal met de discussie over de maatschappelijke en financiële positie van schrijvers, in 1904 aangezwengeld door de schrijver Gerard van Hulzen. Die vond dat als de letterkunde er niet alleen was om de letterkunde zelf maar ook om het ‘stambelang’ te dienen, dat dan ‘het volk of de staat deze ‘vrijwillige dienaren’ zou moeten onderhouden en hun morele onafhankelijkheid waarborgen.’ (12) De auteur wijst erop dat dit destijds een moedig standpunt was. Voor de Tachtigers was dit onderwerp taboe en ook uit andere hoeken kwam kritiek. Deze opvatting vroeg ook om een bundeling van krachten en in 1905 volgde de oprichtingsvergadering van de Vereeniging van Letterkundigen. Eerste voorzitter en boegbeeld was Lodewijk van Deysel. Een van de eerste daden was het oprichten van een Ondersteuningsfonds.

Belangrijke kwestie voor de VvL was het auteursrecht in binnen- en buitenland, dat naar haar mening slecht geregeld was. Herman Heijermans had zich met de hartenkreet ‘ik word begapt’ al eerder beklagd dat de buitenlandse rechten van zijn populaire toneelstuk *Op hoop van zegen* aan zijn neus voorbijgingen. (15) Het bleek een taaie kwestie maar toch werd in 1912 een zeer aanvaardbare oplossing bereikt. Veel taaier was de kwestie van ‘het bindend uitgaafcontract die de verhoudingen tussen uitgevers en schrijvers beter moest regelen.’ (30) Het zou tot 1973 duren eer er een modelcontract

kon worden ingevoerd.

Tot de Tweede Wereldoorlog koesterde de vereniging haar politieke neutraliteit. Maar dat Van Deyssel, in de mening dat politiek en kunst niet samengingen, zich tegenover de Duitse bezetting altijd afzijdig had gehouden, werd hem door sommigen zeer kwalijk genomen. De politiek drong nog meer de vereniging binnen bij de Hongaarse opstand in 1956 en de VvL maakte toen een ernstige crisis door; er werd onder andere gediscussieerd over roeyement van pro-communistische leden. Een andere kwestie in die tijd was de strijd over de auteursvergoeding bij de uitgave van pocketboeken. Eind jaren zestig zocht de VvL aansluiting bij het Nederlands Verbond van Vakverenigingen.

In de jaren zeventig speelden het actievoeren en de ‘demokratisering’. Er werden ludieke acties gevoerd, bijvoorbeeld voor het leenrecht over door bibliotheken uitgeleende boeken. En het werd gebruikelijk om bij de Algemene Ledenvergadering politieke kwesties in te brengen, bijvoorbeeld het verzoek om een telegram te sturen naar Nixon om aan te dringen op onmiddellijke stopzetting van de oorlog in Vietnam. (204)

De financiële situatie van de VvL is in die jaren slecht en tot overmaat van ramp gaat eind jaren zeventig de Stichting ter Exploitatie en Bescherming van Auteursrechten failliet in een proces met veel emoties en persbelangstelling. De LIRA (Literaire Rechten Auteurs) zal het in de jaren tachtig beter doen en een ‘geldkraan’ (227) blijken.

Het boek sluit af met de realisatie van de nieuwe huisvesting van de inmiddels Vereniging van Schrijvers en Vertalers hetende overkoepelende organisatie. De naam wordt ‘het Van Deysselhuis’, maar men wil hiermee niet ‘de ware bestuurders, de echte regelaars, de harde werkers ... (247)’ te kort doen. En dat er veel bereikt is in die honderd jaar blijkt wel uit deze geschiedenis.

Joke Batink

Bergema, I., Jong, Chr. G. F. de, ed., *Een rechtvaardig mens plant een levensboom. Over het leven en werk van Hendrik Bergema* (Uitgaven van de Werkgroep voor de geschiedenis van de Nederlandse zending en overzeese kerken XI; Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 242 blz., €22,50, ISBN 90 239 1007 9).

Hendrik Bergema (1902-1969) werd geboren te Leeuwarden maar groeide op in Groningen, als zoon van een gereformeerde boekhouder. Hij studeerde theologie aan de Vrije Universiteit (1922-1927), en vervolgens Javaans, Maleis, Arabisch en islam te Leiden (1927-1929), want hij wilde de zending in, zoals dat toen heette. Onderbroken door enkele verlofperiodes (en de kampjaren 1942-1945), was Bergema van 1929 tot 1956 werkzaam in Nederlandsch Indië/Indonesië. Daarna was hij hoogleraar missiologie aan de Theologische Hogeschool te Kampen en rector van het zendingsseminarie van de Gereformeerde Kerken te Baarn.

Een exemplarische levensgang veelszins. Bergema's loopbaan is immers een mooi voorbeeld van de sociale stijging die zijn tijd aan hardwerkende gereformeerden kon bieden. Hij ontwikkelde zich van stap tot stap tot een echte gereformeerde voorman. Hij bleef de wereld van de kleine luyden trouw, de Gereformeerde Kerken en de Antirevolutionaire Partij en vervulde er allerlei invloedrijke posities. Tegelijkertijd was hij een van de voormannen die de gereformeerden voorbereidden op de wijde wereld die hen na 1960 wachtte, na hun geslaagde emancipatie-in-isolement. Bergema had in zijn VU-dissertatie van 1938 (*De booms des levens in Schrift en historie* – een godsdienstwetenschappelijke vergelijking tussen de bijbelse en niet-bijbelse kennis) de grenzen van de gereformeerde theologie verkend én geëerbiedigd. In 1959, in een bundel van opstellen voor het brede publiek ging hij die grenzen over. De leiders van het post-koloniale Azië: Gandhi, Nehru, Jinnah, Mau Tze Toeng en Hatta noemde hij de Pioniers van het nieuwe Azië – terwijl de achterban hen gemiddeld revolutionairen, zo niet erger noemde. Bergema stimuleerde AR-voorman Bruins Slot tot zijn opzienbarende ommekeer in het Nederlands-Indonesische conflict over Nieuw Guinea (1961) en had een grote rol tot de aansluiting van de Gereformeerde Kerken bij de Wereldraad van Kerken. Allemaal indertijd omstreden zaken. De door Bergema voorgestane ommekeer was voor velen reden het gereformeerde erf te verlaten; zelf zag hij erin een soort voortschrijdend inzicht, en hij heeft het effect van die paradigmatische omwenteling verwacht noch gewenst. Hij overleed trouwens voordat die volledig doorbrak.

De bundel studies over leven en werk van Bergema is opgezet door zijn dochter Ineke Bergema ('als klein kind koesterde ik jarenlang een wrok ten opzichte van mijn vader. Voor mijn gevoel had mijn geweldige vader mij in het concentratiekamp volkomen in de steek gelaten. ... Nu ik volwassen ben en geboeid de bronnen van zijn tijd en leven bestudeer ... rijst er ... een persoon die mijn achting oproept'). Zij opent de bundel met een biografische schets, waarop diverse opstellen over Bergema's leven en werken volgen. L.